

MUHAMMAD YUSUF SHE’RLARIDA LIRIK KECHINMA VA BADIY-TASVIRIY VOSITALAR (“QIZLAR QO‘SHIG‘I” SHE’RI MISOLIDA)

Shukurova Roziya Shoimovna

Surxondaryo viloyati Denov tumani

68-umumiy o‘rta ta’lim maktabi

Ona tili va adabiyoti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada taniqli o‘zbek shoiri Muhammad Yusuf she’rlaridagi lirik kechinma va badiiy tasvir vositalarining o‘zaro aloqasi “Qizlar qo‘shig‘i” she’ri misolida ko‘rib chiqiladi. Shoirning qiz farzandlarga bo‘lgan cheksiz muhabbati, ularning jamiyatdagi o‘rni va ahamiyati badiiy tasvir vositalari orqali qanday aks etgani tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlari: Muhammad Yusuf, lirik kechinma, badiiy tasvir, metafora, o‘xshatish, antiteza, ijodiy uslub samimiylilik, ta’sirchanlik, musiqiylik, qiz bolaning timsoli, ota-qiz munosabatlari.

Kirish

XX asr o‘zbek adabiyotining yorqin namoyandalaridan biri Muhammad Yusufning she’riyati betakrorligi, samimiyligi va hayotbaxshligi bilan ajralib turadi. Uning asarlarida Vatanga muhabbat, insoniylik, sadoqat, do‘stlik, muhabbat kabi mavzular lirik kechinmalar va badiiy tasvir vositalari orqali betakror tarzda ifodalangan. Shoirning har bir misrasi o‘quvchini o‘ziga tortib, unga go‘zallik olamini kashf etadi va hayotning teran ma’nolarini anglashga yo‘naltiradi. Ushbu maqolada Muhammad Yusuf she’riyatida lirik kechinma va badiiy tasvir vositalarining o‘zaro uyg‘unligi “Qizlar qo‘shig‘i” she’ri misolida tahlil etiladi. Shoirning har bir misrasi o‘quvchini o‘ziga tortib, unga go‘zallik olamini kashf etadi va hayotning teran ma’nolarini anglashga yo‘naltiradi. Bu ta’sirga erishishda Muhammad Yusuf o‘ziga xos badiiy tasvir vositalaridan mohirona foydalanadi. Ushbu maqolada shoir she’riyatida qo‘llanilgan badiiy tasvir vositalarining o‘ziga xos xususiyatlari va ularning asarlarga bergan ma’nosi tahlil etiladi

QIZLAR QO‘SHIG‘I

*Qiz yo‘q uyda sarrin sabo esmaydi,
Qiz yo‘q uyda jambil-rayhon o‘smaydi.
O‘g‘illarning ota bilan ishi yo‘q,
Qiz otasin har qadamga eslaydi.
Ko‘zlariga surgay yurgan izingiz,*

Qay o'g'ildan kamdir, ayting, qizingiz.¹

Muhammad Yusufning "Qizlar qo'shig'i" she'ri o'zbek oilasida qiz bolaning o'zni, ahamiyati, otaga bo'lgan mehr-muhabbati va sadoqatini aks ettirgan asardir. Shoir oddiy, ammo ta'sirchan so'zlar orqali qiz farzandning oiladagi muhim rolini, otaga nisbatan cheksiz hurmatini badiiy tasvir vositalari yordamida mahorat bilan ifodalay olgan. Keling, ushbu she'rda lirik kechinma va badiiy tasvirning uyg'unligini tahlil qilamiz. She'rda lirik qahramon - qiz farzandning otaga bo'lgan cheksiz mehr-muhabbati va sadoqati aks etgan. U o'z otasini har doim eslaydi, unga g'amxo'rlik qiladi va uning yo'ldan yurishga intiladi. She'r qiz farzandning qalb sadosi, uning otaga bo'lgan cheksiz hurmati va sadoqatining ifodasidir.

"Qiz yo'q uyda sarrin sabo esmaydi,

Qiz yo'q uyda jambil-rayhon o'smaydi."²

Bu misralarda qiz farzandsiz uyning ma'naviy jihatdan qanchalik kambag'al bo'lishi ta'kidlanadi. "Sarrin sabo" va "jambil-rayhon" qiz farzandning uyga olib kiradigan fayzi, barakasi va go'zalligining ramzi sifatida ishlatilgan. Muhammad Yusuf "Qizlar qo'shig'i" she'rida badiiy tasvir vositalaridan mohirona foydalanadi. Bu vositalar she'rning ta'sirchanligini oshiradi, o'quvchining his-tuyg'ulariga ta'sir etadi va asarning g'oyasini yanada yorqinroq ochib beradi. "Qiz yo'q uyda sarrin sabo esmaydi" - qiz farzandning uyga olib keladigan ma'naviy boyligi metafora orqali ifodalangan. "O'g'illarning ota bilan ishi yo'q, qiz otasin har qadamga eslaydi" - o'g'il va qizning otaga bo'lgan munosabati o'xshatish orqali ko'rsatilgan. "O'g'illarning ota bilan ishi yo'q, qiz otasin har qadamga eslaydi" - o'g'il va qizning otaga bo'lgan munosabatidagi farq antiteza orqali ta'kidlangan. "Qay o'g'ildan kamdir, ayting, qizingiz?" - savol orqali qiz farzandning o'g'ildan kam emasligi, balki ko'p jihatlarda undan ustun ekanligi ifodalangan. She'rning ohangdorligi va ritmi uning o'quvchiga ta'sirini kuchaytiradi. Muhammad Yusuf xalq qo'shiqlariga xos uslubdan foydalanib, she'rga musiqiylik baxsh etgan. She'r o'qilganda o'quvchining qalbida iliqlik va mehr uyg'otadi.

"Qizlar qo'shig'i" she'rining asosiy g'oyasi - qiz farzandning qadrini ulug'lash, jamiyatda uning tutgan o'rnini e'tirof etishdir. Shoir qiz farzandning otaga bo'lgan

¹ Yusuf M. Saylanma. – Toshkent: Sharq, 2005. – B. 275. 5. Yusuf M. Saylanma. – Toshkent: Sharq, 2005. – B. 273.

² Yusuf M. Saylanma. – Toshkent: Sharq, 2005. – B. 275. 5. Yusuf M. Saylanma. – Toshkent: Sharq, 2005. – B. 273.

muhabbati, sadoqati va g'amxo'rliги orqali uning oiladagi va jamiyatdagi ahamiyatini ko'rsatib beradi. She'r o'quvchilarni qiz farzandlarga mehr bilan munosabatda bo'lishga, ularning huquqlarini himoya qilishga va ularga munosib ta'lim berishga chaqiradi.

Muhammad Yusufning "Qizlar qo'shig'i" she'ri lirik kechinma va badiiy tasvirning uyg'unligi natijasida yaratilgan go'zal asardir. Shoir qiz farzandning qalb sadosini, uning otaga bo'lgan cheksiz muhabbatini badiiy tasvir vositalari yordamida shunday mahorat bilan ifodalay olganki, she'r har bir o'quvchining qalbida o'z aksini topadi. Ushbu she'r o'zbek adabiyotining bebaho durdonalaridan biri bo'lib, qiz farzandlarning qadrini ulug'lashga va jamiyatda ularning o'rnini mustahkamlashga xizmat qiladi.

*Qiz yo'q uyda tonglar erta otmaydi,
Tomda oftob, ayvonda oy yotmaydi.
O'g'il qanday do'st bo'ladi, bilmadim,
Qiz do'st bo'lsa siringizni sotmaydi.
Og'ir kunda jovdiratmas ko'zingiz,
Qay o'g'ildan kamdir, ayting, qizingiz.*

*Umr daryo, tolega kim kafildir,
Qizning borar joyi bo'lak sohildir.
Qiz dardiga yetmaganlar g'ofildir,
Qiz bor uyda yorug' bo'lgay yuzingiz,³*

Qay o'g'ildan kamdir, ayting, qizingiz..."Qiz yo'q uyda..." she'rida lirik kechinma va badiiy tasvir uyg'unligi Muhammad Yusufning "Qiz yo'q uyda..." deb boshlanuvchi ushbu she'ri qiz farzandning oiladagi o'zni va ahamiyatini yana bir karra yuksak darajada ifoda etgan asardir. Shoir lirik kechinmalar va badiiy tasvir vositalarining mohirona uyg'unligi orqali qiz farzandning oilaga olib kiradigan fayzi, sadoqati va g'amxo'rligini ta'sirchan tarzda tasvirlay olgan. Keling, ushbu she'rning badiiy xususiyatlarini tahlil qilamiz. She'rda lirik qahramonning ovozi qiz farzandning qadrini anglagan, unga mehr bilan to'lgan insonning ovozidir. U qiz farzandsiz uyning qanchalik ma'naviy bo'sh ekanligini, qizning sadoqati va g'amxo'rliги o'g'ildan kam emasligini ta'kidlaydi. Lirik qahramonning kechinmalari she'rga samimiylik va ta'sirchanlik baxsh etadi.

"Qiz yo'q uyda tonglar erta otmaydi,

³ Yusuf M. Saylanma. – Toshkent: Sharq, 2005. – B. 275. 5. Yusuf M. Saylanma. – Toshkent: Sharq, 2005. – B. 273.

Tomda oftob, ayvonda oy yotmaydi."

Bu misralarda qiz farzandsiz uyning qanchalik sovuq va fayzsiz bo'lishi tasvirlangan. "Tonglar erta otmaydi", "Tomda oftob, ayvonda oy yotmaydi" iboralari qiz farzandning oilaga olib kiradigan iliqlik, yorug'lik va barakaning ramzi sifatida ishlatilgan. She'r badiiy tasvir vositalariga boyligi bilan ajralib turadi. Muhammad Yusuf ushbu vositalardan mohirona foydalanib, asarning ta'sirchanligini oshirgan va asosiy g'oyani yorqinroq ochib bergan. "Qiz yo'q uyda tonglar erta otmaydi" - qiz farzandning oilaga olib keladigan ma'naviy boyligi metafora orqali ifodalangan. "Umr daryo" - umrning o'tkinchiligi, to'xtovsiz davom etishi daryoga o'xshatilgan. "Qiz do'st bo'lsa siringizni sotmaydi" - qizning sadoqati va sir saqlay olish qobiliyati do'stlikka o'xshatilgan. "O'g'il qanday do'st bo'ladi, bilmadim, Qiz do'st bo'lsa siringizni sotmaydi" - o'g'il va qizning do'st sifatidagi xususiyatlari antiteza orqali solishtirilgan. "Qay o'g'ildan kamdir, ayting, qizingiz?" - savol orqali qiz farzandning o'g'ildan kam emasligi, balki ko'p jihatlarda undan ustun ekanligi ifodalangan va o'quvchi fikrlashga undalgan. She'rning asosiy g'oyasi - qiz farzandning qadrini ulug'lash, jamiyatda uning tutgan o'rnini e'tirof etishdir. Shoir qiz farzandning sadoqati, g'amxo'rliqi, mehribonligi va oilaga olib kiradigan fayzi orqali uning jamiyatdagi ahamiyatini ko'rsatib beradi. She'r o'quvchilarni qiz farzandlarga hurmat bilan munosabatda bo'lishga, ularning huquqlarini himoya qilishga va ularga munosib ta'lim berishga chaqiradi. She'r, shuningdek, qiz farzandning kelajagi, uning turmushga chiqishi haqida ham mulohaza yuritadi:

"Qizning borar joyi bo'lak sohildir."

Bu misra qizning o'z oilasidan ayrilib, yangi hayot boshlashi, yangi oilaga qo'shilishi bilan bog'liq kechinmalarni ifodalaydi. Shoir qizning kelajagi uchun qayg'uradi va unga baxt tilaydi. She'rning ohangdorligi va ritmi uning o'quvchiga ta'sirini kuchaytiradi. Muhammad Yusuf xalq qo'shiqlariga xos uslubdan foydalanib, she'rga musiqiylik baxsh etgan. She'r o'qilganda o'quvchining qalbida iliqlik, mehr va hayrat uyg'otadi.

*Dunyo ko'rki - shu ko'zlari shahlolar,
Qizlar bilan chamanzordir sahlolar.
Bir qayrilib Qaysni Majnun aylagan,
Tohirlarni Tohir qilgan-Zuhrolar.
Qiz tufayli butdir rizq-u ro'zingiz,
Qay o'g'ildan kamdir, ayting, qizingiz...*

*Ayting, kimning paymonasi to'lmagan,
Qiz bor-ota yot bag'rida o'lmagan.
O'g'lim yo'q deb o'kinganlar-johillar,
Hatto Muhammadning o'g'li bo'lmagan!..*

*Bilib ayting aytganda har so‘zingiz,*⁴

Qay o‘g‘ildan kamdir, ayting, qizingiz?! badiiy tasviri vositalarni aniqla she'r Muhammad Yusufniki albatta, Muhammad Yusuf qalamiga mansub ushbu she'rda ham lirik kechinma va badiiy tasvir vositalari o‘zaro uyg‘un holda qo‘llanilgan. Keling, she'rning badiiy tahlilini amalga oshiramiz: She'r qiz farzandning jamiyatdagi o‘rni, qadri va ahamiyatini ulug‘lashga bag‘ishlangan. Unda qiz farzandning hayotga olib kiradigan go‘zalligi, mehr-oqibati, sadoqati va barakasi ta’kidlanadi. Shoir qiz farzandlarning o‘g‘il bolalardan kam emasligini, balki ko‘p jihatlarida ulardan ustun ekanligini qat’iy ishonch bilan ifoda etadi. She'rda lirik qahramonning qiz farzandga bo‘lgan cheksiz muhabbati, hurmati va ehtiromi aks etgan. Uning ovozi qiz farzandning qadrini anglagan, unga mehr bilan to‘lgan insonning g‘ururi va ishonchi sezilib turadi. Lirik qahramon qiz farzandlarsiz dunyoning qanchalik fayzsiz va ma’nosiz bo‘lishini ta’kidlaydi va bu bilan o‘quvchini chuqur o‘ylashga undaydi. Badiiy tasvir vositalariga boyligi bilan ajralib turadi. Shoir ushbu vositalardan mohirona foydalanib, asarning ta’sirchanligini oshirgan va asosiy g‘oyani yorqinroq ochib bergan. "Dunyo ko‘rki - shu ko‘zlari shahlolar" - qiz farzandning go‘zalligi dunyoni bezab turishi metafora orqali ifodalangan. "Qizlar bilan chamanzordir sahrolar" - qizlar bor joy go‘zal va fayzli ekanligi chamanzorga o‘xshatish orqali ifodalangan. "Tohirlarni Tohir qilgan - Zuhrolar" - qizlarning sevgisi, sadoqati va ilhomlantiruvchi kuchi Tohir va Zuhra qissasi orqali o‘xshatish yo‘li bilan ifodalangan. "Bir qayrilib Qaysni Majnun aylagan" - Layli va Majnun qissasidan olingan ushbu misra qizlarning erkaklarni o‘ziga maftun eta olish qobiliyatiga ishora qiladi. "O‘g‘lim yo‘q deb o‘kinganlar - johillar" - o‘g‘li yo‘qligidan afsuslanganlarning johil ekanligi ta’kidlangan. Bunda johil va o‘kinganlar tazodini ko‘rish mumkin. "Qay o‘g‘ildan kamdir, ayting, qizingiz?" - ushbu ritorik savol she'rning har bir bandida takrorlanib, asosiy g‘oyani yanada kuchaytiradi va o‘quvchini fikrlashga undaydi.

"Qiz tufayli butdir rizq-u ro‘zingiz..."

Ushbu misra qiz farzandning oilaga olib kiradigan barakasi, rizq-ro‘zi ko‘payishiga sabab bo‘lishini ta’kidlaydi. Bu o‘zbek xalqining qiz farzandga bo‘lgan mehr-muhabbati va ehtiromini ifodalovchi muhim jihatdir.

*"Ayting, kimning paymonasi to‘lmagan,
Qiz bor - ota yot bag‘rida o‘lmagan."*

Bu misralar qiz farzandning otaga bo‘lgan sadoqati va g‘amxo‘rligini ko‘rsatadi. Qiz farzand otasining oxirgi nafasigacha uning yonida bo‘lib, unga suyanch bo‘ladi.

⁴ Yusuf M. Saylanma. – Toshkent: Sharq, 2005. – B. 275. 5. Yusuf M. Saylanma. – Toshkent: Sharq, 2005. – B. 273.

*"O'g'lim yo'q deb o'kinganlar - johillar,
Hatto Muhammadning o'g'li bo'lmagan!.."*

Bu misralar qiz farzandning qadri o'g'ildan kam emasligiga dalil sifatida Payg'ambarimiz Muhammad alayhissalomning o'g'illari bo'lmaganini keltiradi. Bu juda kuchli va ta'sirchan badiiy vosita bo'lib, qiz farzandga bo'lgan munosabatni tubdan o'zgartirishga qaratilgan.

Xulosa

Muhammad Yusufning ushbu she'ri qiz farzandning qadrini ulug'lashga bag'ishlangan yuksak san'at asaridir. Shoir lirik kechinmalar va badiiy tasvir vositalarining uyg'unligi orqali qiz farzandning jamiyatdagi o'rnini yorqin va ta'sirchan tarzda ko'rsatib bergan. She'r o'quvchilarni qiz farzandlarga hurmat va mehr bilan munosabatda bo'lishga, ularning huquqlarini himoya qilishga va ularga munosib ta'lim berishga undaydi. Muhammad Yusufning "Qiz yo'q uyda..." she'ri lirik kechinma va badiiy tasvirning uyg'unligi natijasida yaratilgan go'zal asardir. Shoir qiz farzandning qalb sadosini, uning oiladagi va jamiyatdagi o'rnini badiiy tasvir vositalari yordamida shunday mahorat bilan ifodalay olganki, she'r har bir o'quvchining qalbida o'z aksini topadi. Ushbu she'r o'zbek adabiyotining bebaho durdonalaridan biri bo'lib, qiz farzandlarning qadrini ulug'lashga va jamiyatda ularning o'rnini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Muhammad Yusuf saboqlari / to'plovchi va hammuallif Sh. Qurbon. – Toshkent: O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2012.
2. Yusuf M. Saylanma. – Toshkent: Sharq, 2005. – B. 275. 5. Yusuf M. Saylanma. – Toshkent: Sharq, 2005. – B. 273.